

Õiguskantsler

Hr Priit Pikamäe
Riigikohus
kantselei@riigikohus.ee

Teie 03.08.2017 nr 5-17-21

Meie 22.08.2017 nr 9-2/171047/1703607

Arvamus põhiseaduslikkuse järelevalve asjas nr 5-17-21 (Koeru)

Austatud Riigikohtu esimees

Vabariigi Valitsuse määrus, millega sundühendatakse üks kohaliku omavalitsuse üksus teise, kujutab endast tulevikku suunatud prognoosotsust. Kohtuliku kontrolli käigus tuleb prognoosotsuse põhjenduste ümberhindamisel olla tagasihoidlik. Põhiseadusvastasuse saab tingida ainult oluline viga. Kuigi Koeru valla Albu, Ambla, Imavere, Järva-Jaani, Kareda ja Koigi valdadega sundühendamismääruse¹ puhul esineb mõningaid puudusi, ei ole need piisava kaaluga selleks, et pidada sundühendamist põhiseadusega vastuolus olevaks. Sundühendamismääruse vaidlustatud sätted (§ 1, § 2 lg 1 ja § 4 p 2) on põhiseadusega kooskõlas.

I Taotluse lubatavus

1. Põhiseaduslikkuse järelevalve kohtumenetluse seaduse (PSJKS) § 7 alusel on Riigikohus pädev sisuliselt läbi vaatama taotlusi, mille puhul on täidetud järgmised tingimused. Taotluse peab olema esitanud kohaliku omavalitsuse üksuse (KOVü) volikogu, olles sealjuures koosseisu häälteenamusega hääletanud taotluse lõppteksti üle, ja taotluses peab olema väidetud PSJKS §-s 7 nimetatud õigusakti või selle sätte vastuolu kohaliku omavalitsuse (KOV) põhiseaduslike tagatistega (viimati RKPJKm 02.08.2017 5-17-20 punktid 4 ja 5). Need tingimused on antud juhul täidetud ja taotlus seega lubatav.

2. Taotluse on esitanud Koeru Vallavolikogu 25.07.2017 otsusega. Taotluse tekst oli volikogu liikmetele esitatud. Taotluse esitamise poolt oli 8 volikogu liiget kokku 15-st. Taotluses on väidetud sundühendamismääruse sätete (täpsemalt § 1, § 2 lg 1 ja § 4 p 2) vastuolu põhiseaduse (PS) §-dest 154 ja 158 tulenevate kohaliku omavalitsuse põhiseaduslike tagatistega.

---

¹ Vabariigi Valitsuse 22.06.2017 määrus nr 96 „Albu valla, Ambla valla, Imavere valla, Järva-Jaani valla, Kareda valla, Koeru valla ja Koigi valla osas haldusterritoriaalse korralduse ja Vabariigi Valitsuse 3. aprilli 1995. a määruse nr 159 „Eesti territooriumi haldusüksuste nimistu kinnitamine“ muutmise“.

3. Taotlus on esitatud PSJKS §-s 7 nimetatud õigusakti suhtes. Sundühendamismäärus on vastu võetud Vabariigi Valitsuse poolt määruse vastuvõtmiseks ettenähtud vormis ja korras. Täidetud on Riigi Teatajas avaldamise nõue (PS § 3 lg 2).² Ka sisuliselt on tegemist üldaktiga. Sundühendamismäärus kehtestab määramata ajaks kohaliku omavalitsuse autonoomia territoriaalse ulatuse, mis on ühtlasi vastava KOVü teiste üldaktide kohaldamise üks oluline tingimus (ruumilise kehtivuse osanorm). Ühtlasi määravad sundühendamismäärused osa Eesti haldusterritoriaalsest korraldusest kui tervikust (vt ka Riigikohtunik Jüri Põllu konkureeriv arvamus põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegiumi 20. detsembri 2016. a otsusele asjas nr 3-4-1-3-16 p 4). Sundühendamismääruse puhul puudub ka tõhusa õiguskaitse kaalutlusest lähtuv vajadus kvalifitseerida seda üldkorraldusena, mis võimaldaks seda vaidlustada halduskohtus,³ sest PSJKS § 7 võimaldab vahetult puudutatud isikul – kohaliku omavalitsuse üksusel – seda vaidlustada otse Riigikohtus. Riigikohtusse otse pöördumise võimalus kujutab endast halduskohtusse pöördumisega võrreldes tõhusamat õiguskaitsevahendit, sest üheastmeline kohtumenetlus võimaldab tõenäolisemalt lõpliku selguse saamist enne KOVü lõppemist.⁴ Kiire lahendus on oluline ka volikogu valimiste ajalise läheduse tõttu. Ka Riigikohus jättis hiljuti menetluse võtmata Võru, Lasva, Sõmerpalu, Vastseliina, Emmaste, Rakke ja Koeru valla määruskaebusi Tallinna Ringkonnakohtu määruste peale, milles ringkonnakohtus leidis, et vaidlustatud sundühendamismäärused on õigustloovad aktid ja nende peale esitatud kaebuste lahendamine ei kuulu halduskohtu pädevusse.⁵

4. Kuigi võrdleva õiguse argumentidest ei tulene siduvaid käitumisjuhiseid Eesti põhiseaduse sätete sisustamisel, võivad need siiski kaalu omada (RKPJKm 22.12.2009 3-4-1-16-09 p 42). Mitmete teiste riikide konstitutsioonikohtud vaatavad KOVü-de sundühendamisi samuti läbi põhiseaduslikkuse järelevalve menetluses.⁶

II Sundühendamise põhiseaduspärasus

2.1. Kohaliku omavalitsuse põhiseaduslike tagatiste riive

5. Sundühendamine riivab PS §-dega 154 ja 158 tagatud kohaliku omavalitsuse üksuse piiratud individuaalse õigussubjektsuse ja enesekorraldusõiguse garantiisid. Põhiseadus ei keela lõpetada mõne kohaliku omavalitsuse õigussubjektsust (kui seejuures ei kao Eesti õiguskorrast kohaliku omavalitsuse instituut üldse), kuid PS § 154 lõikest 1 ja §-st 158 nende koosmõjus tuleneb riigivõimule keeld toimida kohaliku omavalitsuse haldusterritoriaalset korraldust muutes üksiku kohaliku omavalitsusüksuse suhtes meelevaldselt, mis on ühtlasi kohaliku omavalitsuse põhiseaduslikuks tagatiseks PSJKS § 7 tähenduses (RKPJKo 20.12.2016 3-4-1-3-16 p 87). Enesekorraldusõiguse osaks on ka õigus otsustada, kas ja milliste teiste kohaliku omavalitsuse üksustega ühineda. Igasugusest KOV enesekorraldusõiguse negatiivsest mõjutamisest piisab riiveks (RKPJKo 15.01.2016 3-4-1-30-15 p 21).

² RT I, 30.06.2017, 36.

³ Vrdl RKÜKo 31.05.2011 3-3-1-85-10 p 23; RKHKm 07.05.2003 3-3-1-31-03 p 22.

⁴ ETHS § 9² lõigete 1-3 kohaselt lõppevad ühinevad ja liituvad kohaliku omavalitsuse üksused kohaliku omavalitsuse volikogu valimiste tulemuste väljakuulutamise päeval. Korralised volikogu valimised toimuvad 15.10.2017.

⁵ Riigikohtu 17.07.2017 [pressiteade](#) „Sundliitmist puudutavaid valitsuse määruseid ei saa vaidlustada halduskohtus“, Riigikohtu 17.07.2017 [loamenetlusmäärused](#) (kuni 17.08.2017).

⁶ Vt nt Saksa Liidukonstitutsioonikohtu 19.11.2002 [otsus](#) 2 BvR 329/97 äärenr 32; Austria Konstitutsioonikohtu 23.09.2014 [otsus](#) G 44/2014-20, V 46/2014-20.

6. Sundühendamisel on tegemist väga intensiivse riivega, kuna selle tulemusel lõpeb KOVü õigussubjektsus ja sellest tulenevalt lõpeb ka vastava KOVü enesekorraldusõigus (PS § 154) ja muud sellega seotud põhiseaduslikud tagatised.

7. Enesekorraldusõigust riivab asjaolu, et Koeru vallale ei jäänud pärast sundühendamismääruse avaldamist aega ise otsustada valimistega seotud ning haldusreformi seaduse (HRS) § 12 lõigetes 7, 8 ja 10 nimetatud küsimusi. HRS § 12 nägi ette, et ühendatavad KOVü-d lepivad kokku moodustatava KOVü nime, liigi ja sümboolika (lg-d 7 ja 8) ning haldusterritoriaalse korralduse muutmise kaasnivate varalisi kohustusi ja õigusi käsitlevate küsimuste lahendamises (lg 10). HRS § 12 lg 2 punktid 3 ja 4 sätestasid vastavatele KOVü-dele valimistega seotud ja HRS § 12 lõigetes 7, 8 ja 10 nimetatud küsimustes omavahel kokkuleppimise ning kokkuleppe pinnalt samaste otsuste tegemise tähtajaks 15.06.2017. Selleks ajaks otsustamata jätmisel (või juhul, kui vastavate volikogude otsused ei olnud samased) läks ettenähtud valimistoimingute ja otsuste tegemise pädevus üle maavanemale (HRS § 12 lg 9) ning HRS § 12 lõigetes 7, 8 ja 10 nimetatud küsimused lahendatakse nendes sätetes nimetatud tingimustel ja korras, mis sundühendatavatele KOVü-dele enam kaasaraäkimisõigust ei võimalda.

8. KOVü-delt ei saanud aga mõistlikult oodata vastavate otsuste langetamist enne sundühendamise otsustamist VV poolt, sest enne ei olnud isegi selge, millistes piirides sundühendamised otsustatakse. Seda kinnitab asjaolu, et mõned sundühendamised toimusid algse VV ettepanekuga võrreldes vaid osaliselt (s.t sundühendati väiksem arv KOVü-sid kui ettepanekus nimetatud). Iseäranis ei saanud selliste otsuste eelnevat langetamist oodata KOVü-lt, kes VV ettepanekule vastu vaidles ja võis loota, et VV esitatud vastuargumentidele tuginedes KOVü sundühendamata jätab. Riigikohus on pidanud oluliseks, et tähtajad oleksid piisavad selleks, et kohaliku omavalitsuse üksus saaks vastavates küsimustes teostada enesekorraldusõigust (RKPJKo 20.12.2016 3-4-1-3-16 p 138). Seda arvestades oluks VV-l kohane otsustada sundühendamised aegsasti enne seda tähtaega – siis oleks vastavatel KOVü-del olnud võimalus vastavate küsimuste otsustamises osaleda. Õigupoolest tulnuks sellise olukorra tekkimise võimalust silmas pidades seadusandjal kehtestada HRS § 13 lõikes 1 VV-le antud tähtaeg (15.07.2017) oluliselt varasemana või lükata edasi KOVü-dele antud tähtaega (15.06.2017). Seadusandjast ei olnud mõistlik eeldada KOVü-delt samaste valimistoimingute ja -otsuste ning üleminekuga seotud organisatsiooniliste jmt otsuste tegemist veel enne VV-le sundühendamise määruse tegemiseks antud tähtaega.

9. Vabariigi Valitsus võttis sundühendamismääruse vastu 22.06.2017 (avaldati Riigi Teatajas 30.06.2017). Kuna see toimus peale KOVü-le antud tähtaega (15.06.2017), siis ei olnud Koeru vallal pärast sundühendamist võimalust vastavates küsimustes teiste sundühendatavate KOVü-dega kokku leppida. Vabariigi Valitsus ei jätnud pärast sundühendamist KOVü-dele *faktiliselt* aega omavahel kokkuleppimiseks.

10. Kohaliku omavalitsuse volikogu valimise seaduse §-s 70³ sätestatud valimistoimingutest ja -otsustest võib varasema KOVü elanike tulevases volikogus esindatusele märkimisväärset mõju avaldada ainult mitme valimisringkonna moodustamise võimalus (KOVVS § 8 lg 2 p 2¹). KOVVS § 70³ lg 2 p 2 kohaselt saab maavanem moodustada ainult ühe valimisringkonna. Riigikohus on leidnud: „Maavanema poolt vaid ühe valimisringkonna moodustamine pärast Vabariigi Valitsuse algatatud haldusterritoriaalse korralduse jõustumist kokku tuleva volikogu valimisteks võib mõjutada valimistulemusi ja esindatust volikogus näiteks nn ääreala elanike kahjuks.“ (RKPJKo 20.12.2016 nr [3-4-1-3-16](#) p 183). Ei ole aga põhjust eeldada, et ainult ühe ringkonna moodustamisest kaotavad just väiksema KOVü elanikud. Üldiselt on

üheringkonnaliste valimiste puhul olnud endiste KOVü-de esindatus volikogus proportsioonis elanike arvuga.⁷ Kui väiksema elanike arvuga endise KOVü elanike valimisaktiivsus on suurema elanike arvuga KOVü-de elanike omast kõrgem (kõrgema valimisaktiivsuse võib tingida nt ääremaaks jäämise hirm), siis võib nende esindatus volikogus olla koguni suhteliselt suurem elanike suhtarvuga võrreldes. Mitme valimisringkonna moodustamisel on pealegi probleemina ilmnunud kohati väga suur erinevus ühe hääle mõjus valimistulemusele ehk negatiivne mõju valimiste ühetaolisusele.⁸ Ühtlasi on ainult mitme valimisringkonnaga valimistel ainult ühes valimisringkonnas kandideerimine riskantsem, sest nii on raskem saada vastavas vallas või linnas kokku vähemalt 5% häältest, mis on vajalik nimekirjamandaatide saamiseks (KOVVS § 56).

11. Samuti ei saa eeldada, et teiste KOVü-dega läbirääkimisi pidades oleks väikestel KOVü-del õnnestunud endale valimistega seoses soodsamad tingimused välja rääkida. Sama kehtib ka HRS § 12 lõigetes 7, 8 ja 10 nimetatud küsimuste puhul. Seetõttu ei saa ainuüksi pärast sundühendamist valimistoimingute ja –otsuste ning HRS § 12 lõigetes 7, 8 ja 10 nimetatud küsimuste kokkuleppimise ja otsustamise võimaluse puudumisest järeldada sundühendamise vastuolu põhiseadusega. Valimistoimingute ja –otsuste osas võib pealegi kahelda, kas nende küsimuste maavanema poolt otsustamist saab käsitleda KOV põhiseaduslike tagatiste riivena (ja seega PSJKS § 7 kohast taotlust võimaldavana). Seadusandja on siin küll KOVü-le teatud valikuruumi jätnud, kuid sisuliselt on volikogu moodustamise alused KOV välise korralduse küsimuseks (RKPJKo 09.06.2009 3-4-1-2-09, p 44).

2.2. Sundühendamismääruse formaalne kooskõla põhiseadusega

12. Määrus on formaalselt põhiseadusega kooskõlas, kui selle vastuvõtmisel on järgitud pädevus-, menetlus- ja vorminõudeid, samuti parlamendireservatsiooni, õiguskindluse ja õiguselguse põhimõtteid. Nende nõuete täitmist tuleb kontrollida ka juhul, kui KOVü taotluse alusel kontrollitakse määruse vastavust KOV põhiseaduslikele tagatistele (RKÜKo 16.03.2010, 3-4-1-8-09, p 46). Sundühendamismääruse formaalse põhiseadusele vastavuse võimaldab antud juhul kahtluse alla seada vaid ärakuulamisnõude täitmise nõue.

13. PS § 158 kohaselt ei tohi kohaliku omavalitsuse üksuste piire muuta vastavate omavalitsuste arvamust ära kuulamata (sama tuleneb sama tuleneb Euroopa kohaliku omavalitsuse harta ehk EKOH artiklist 5). Riigikohus on ärakuulamisnõude sisulisel täitmisel piisavaks pidanud KOVü-le antud 3-kuulist tähtaega VV ettepaneku suhtes arvamuse avaldamiseks (RKPJKo 20.12.2016 3-4-1-3-16 p 133). See nõue on antud juhul Koeru valla puhul täidetud. Koeru vald esitas VV-le põhjendatud arvamuse, milles leidis, et sundühendamisel oleks Koeru valla seisukohalt enamikule Eesti territooriumi haldusjaotuse seaduse (ETHS) § 7 lõikes 5 loetletud asjaoludele kas negatiivne või neutraalne mõju. KOVü arvamus ei ole VV-le sundühendamise otsustamisel õiguslikult siduv.

14. HRS § 9 lg 10 (koostoimes HRS § 9 lg 9 punktiga 2) näeb aga lisaks ette, et kui KOVü on esitanud VV ettepaneku kohta negatiivse põhjendatud arvamuse ning VV ei pea selles esitatud põhjendusi piisavalt kaalukaks ja otsustab sundühendamise, siis Rahandusministeerium teavitab enne sundühendamismääruse vastuvõtmist sellest viivitamata asjaomaseid KOVü-sid.

⁷ Vt 2013. a ühinenud valdade ühinemiskogemuste [analüüs “Õppetunnid pool aastat pärast ühinemist”](#), lk 2-3.

⁸ Vt G. Sootla, K. Kattai, A. Viks. „[Kohalike omavalitsuste 2005. aasta ühinemiste ja selle tagajärgede analüüs](#)“. Uurimisaruanne. Tallinna Ülikooli Riigiteaduste Instituut. Tallinn 2008. Lk 42.

Seadus ei sätesta sealjuures, millest täpselt tuleb teavitada. Riigikohus on andnud sellele sättele kaks omavahel vastuolus olevat tõlgendust (RKPJKo 20.12.2016 nr [3-4-1-3-16](#) p-d 134 ja 156). Igal juhul tuleneb nimetatud sättest üheselt, et see ei kohusta teavitama mitte vastuvõetud määrusest, vaid selgesõnaliselt juba enne nimetatud määruse vastuvõtmist. HRS eelnõu seletuskirjas on märgitud järgmist: „*Enne nimetatud määruse vastuvõtmist teavitab Rahandusministeerium sellest asjaomaseid kohaliku omavalitsuse üksusi. Vabariigi Valitsuse määruse eelnõu seletuskirjas tuleb KOV vastuväited niisiis ümber lükata ning nendest ka eelnevalt KOVile teada anda*“.⁹ Sellise pretsedenditu teavitamiskohustuse panemisel saaks mõte olla vaid siis, kui see oleks seotud täiendava ärakuulamise võimaldamisega. Samas ei ole seadusandja sätestanud täiendava ärakuulamise teostamise kohustust (sh sellega seonduvat tähtaega). Samuti jääb arusaamatuks, kuidas saab Rahandusministeerium ette teavitada millestki, mis selgub kindlalt alles vastaval VV hääletusel. Ilmselt oleks kohasem olnud sõnastada, et Rahandusministeerium teavitab KOVü-d sundühendamismääruse eelnõu ja seletuskirja valmimisest või esitab vastuväited muul viisil ning annab KOVü-le nende suhtes täiendava arvamuse andmiseks uue tähtaja.

15. Rahandusministeeriumi ega Koeru valla dokumendiregistrist ei nähtu, et sundühendamismääruse eelnõu koos seletuskirjaga või vastuväited muul kujul oleks esitatud enne selle vastuvõtmist Vabariigi Valitsuse poolt Rahandusministeeriumi kaudu Koeru vallale. Ka Vabariigi Valitsuse 15.06.2017 [protokollilisest otsusest](#) ega [protokollilise otsuse seletuskirjast](#) ei nähtu Koeru valla suhtes menetluse jätkamise konkreetseid põhjendused, sh põhjendused, miks Vabariigi Valitsus on otsustanud KOVü negatiivse seisukoha argumendid tagasi lükata.

16. See asjaolu ei tingi siiski sundühendamismääruse formaalset vastuolu põhiseadusega, sest seadusandja ei ole Rahandusministeeriumile pandud teavitamiskohustusega seoses KOVü täiendavat ärakuulamist ette näinud ning sundühendamise olulised asjaolud ei ole VV ettepanekuga võrreldes sundühendamismääruses muutunud. Pealegi ei tingi mitte igasugune menetlusnõuete rikkumine õigustloova akti vastuolu põhiseadusega – selleks peab tegemist olema olulise menetlusveaga.¹⁰ Asjaolud ei anna põhjust arvata, et täiendav ärakuulamine oleks kaasa toonud Koeru valla jaoks soodsama sundühendamismääruse kehtestamise. Seega ei ole ärakuulamisõigusega seoses piisavat põhjust pidada sundühendamismäärust põhiseaduse §-dega 154 ja 158 vastuolus olevaks.

2.3. Sundühendamismääruse materiaalne koostõla põhiseadusega

17. Lisaks formaalsetele nõuetele vastamisele peab kohaliku omavalitsuse haldusterritoriaalse korralduse muutmine olema ka sisu poolest põhiseaduspärane, s.t teenima põhiseaduspärast eesmärki ning aitama seda saavutada ehk olema selle saavutamiseks asjakohane (RKPJKo 20.12.2016 3-4-1-3-16 p 88). Sundühendamise eesmärk parandada omavalitsusüksuste võimekust osutada avalikke teenuseid on põhiseaduspärane ning puudub põhjus kahelda eelduses, et suuremate omavalitsusüksuste moodustamine võib parandada avalike teenuste osutamise võimekust (samas, punktid 116 ja 120). KOVü-de vastutus ja nõuded neile pandud ülesannete täitmisel on tõusnud. Näiteks on Riigikogu 09.12.2015 vastu võetud uue sotsiaalhoolekande seadusega sotsiaalsete põhiõiguste paremaks tagamiseks senisest täpsemalt ette kirjutanud, milline abi peab olema kõigile ühtmoodi kättesaadav. Nende seaduses sätestatud

⁹ Haldusreformi seaduse eelnõu SE 220 seletuskiri lk 38. Kättesaadav www.riigikogu.ee.

¹⁰ M. Ernits. § 11 komm 5. Ü. Madise jt (toim). [Eesti Vabariigi Põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne](#) 2017.

miinimumstandardite järgimisega on KOVü-del probleeme.¹¹ Seega nõuab juba tänaste ülesannete täitmine organisatsioonilisi ümberkorraldusi ning KOVü-de haldussuutlikkuse tõusu. Mastaabiefekti¹² taotlemine on vajalik ka elanike arvu vähenemisest lähtuvalt. Aastaid on olnud päevakorral koolivõrgu korrastamise vajadus laste arvu jätkuva vähenemise ja ühtlaselt kvaliteetse hariduse kättesaadavuse tagamise vajaduse tõttu.¹³ Sundühendamise näol on tegemist VV prognoosotsusega. Tingimusel, et sealjuures säilib kohalik omavalitsus kui institutsioon ehk oluliseks peetakse just kohaliku elu ülesannete paremat täitmist (kohalikku omavalitsust ei tohi taandada riigielu ülesannete täitmise käepikenduseks), on VV-l sundühendamise otsustamisel lai kaalumisevabadus. Sundühendamismääruse materiaalsel põhiseaduspärasust kontrollides ei saa Riigikohus asuda küsimust ise VV asemel uuesti lahendama – kohtu kontrolli ulatus on piiratud (vrldl RKKHo 20.03.2014 3-3-1-87-13 p 19). Seega tuleb VV prognoosotsuse põhiseaduspärasuse kontrollimisel piirduda küsimusega, kas sundühendamine on ilmselgelt põhjendamatu.

18. Nii kontrollivad ka näiteks Austria ja Saksamaa konstitutsioonikohtud haldusreformi raames tehtavaid sundühendamise otsuseid vaid väga piiratud ulatuses. Austria Konstitutsioonikohus alternatiive (sh alternatiivsete KOVü-dega sundühendamise võimalusi) ega otstarbekust ei kaalu, vaid teostab ainult sundühendamise asjakohasuse kontrolli – sealjuures alla 1000 elanikuga kohaliku omavalitsuse üksuse puhul võib sundühendamise põhjendatust eeldada ja vaid väga erilised erandjuhud võimaldavad seda kahtluse alla seada.¹⁴ Saksa Liidukonstitutsioonikohus lubab täidesaatval võimul võtta KOVü haldussuutlikkuse hindamise aluseks seadusandja poolt kehtestatud elanike arvu (konkreetsel juhul oli see samuti nagu Eestis 5000). Seega eeldatakse, et sellest arvust kaugele jääval KOVü-l puudub piisav haldussuutlikkus. Selleks, et seadusandja poolt eesmärgiks seatud üldpildist (elanike arvu nõudest) kõrvale kalduda, peaks esinema mingid ilmselged ja kaalukad põhjused ning need peab välja tooma ja tõendama vastav KOVü.¹⁵

19. Eestis seadusega kehtestatud raamis ei piisa VV-l KOVü sundühendamiseks siiski üksnes lähtumisest seadusandja poolt eesmärgiks seatud elanike arvust, sest HRS sätestab ka tingimused, millistel VV võib jätta miinimumsuuruse kriteeriumile mittevastava omavalitsusüksuse haldusterritoriaalse korralduse muutmata, lõpetades menetluse (RKPJKo 20.12.2016 3-4-1-3-16 p 100). HRS § 9 lõike 9 kohaselt peab VV haldusterritoriaalse korralduse muutmise otsustamisel hindama omavalitsusüksuse negatiivse arvamusel põhjendatust. Sisuliselt on VV-le seadusega pandud kaalumiskohustus. HRS § 9 lõike 2 kolmanda lause kohaselt peab haldusterritoriaalse korralduse muutmisel olema positiivne mõju, lähtudes ETHS § 7 lõikes 5 nimetatud asjaoludest, ning see peab olema vajalik ja otstarbekas omavalitsusüksuse miinimumsuuruse kriteeriumile mittevastava KOVü võimekuse tagamiseks tulenevalt HRS § 1 lõikest 2 (haldusreformi eesmärgid, sh haldussuutlikkus) ja §-st 3 (KOVü miinimumsuuruse kriteerium 5000 elanikku).

20. KOVü ei saa PSJKS § 7 alusel nõuda sundühendamismääruse tühistamist ainult põhjusel, et see on vastuolus määruse aluseks oleva seadusega (sama: Riigikohtunik Jüri Põllu konkureeriv

¹¹ Vt õiguskantsleri [ettepanek Tartu Linnavolikogule](#) ja [soovitus Tallinna Lasnamäe Linnaosavalitsusele](#).

¹² Vt ka G. Sootla, K. Kattai, A. Viks: [Kohalike omavalitsuste vabatahtlikud ühinemised: protsess ja tulemused](#). Riigikogu Toimetised. 2010 nr 22.

¹³ Vt [Praxise uuring koolivõrgu korrastamise kohta](#).

¹⁴ Austria Konstitutsioonikohtu 23.09.2014 [otsus](#) G 44/2014-20, V 46/2014-20 äärenr-d 44, 50-51 ja 55, sh viited varasemale samasisulisele praktikale.

¹⁵ Nt Saksa Liidukonstitutsioonikohtu 19.11.2002 [otsus](#) 2 BvR 329/97 äärenr-d 78 ja 89.

arvamus põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegiumi 20. detsembri 2016. a otsusele asjas nr 3-4-1-3-16 p 5). Riigikohus saab hinnata ainult sundühendamismääruse vastavust KOV põhiseaduslikele tagatistele. KOVü saab siiski tugineda sundühendamismääruse põhiseadusvastasust väites HRS § 9 lg 2 kolmandas lauses nimetatud kriteeriumitele, sest need on sisuliselt KOVü piiratud individuaalse õigussubjektsuse riive põhiseaduspärasuse kontrollimisel asjassepuutuvad aspektid. Neid aspekte tuleks arvestada kontrollimisel niikuinii, s.t ka juhul, kui need ei oleks kehtestatud seadusega.

21. Õigeks ei saa aga pidada Koeru valla taotluse seisukohta, mille kohaselt HRS § 9 lõike 2 kolmandat lauset tuleks tõlgendada nii, et selle nõuete täitmiseks peaks sundühendamisel olema positiivne mõju kõigile ETHS § 7 lõikes 5 nimetatud asjaoludele kõigi omavahel sundühendatavate KOVü-de puhul. Et see nii olla ei saa, nähtub juba asjaolust, et sama säte annab VV-le õiguse teha ettepanek haldusterritoriaalse korralduse muutmiseks ka sellisele KOVü-le, kellel juba on 01.01.2017 seisuga 5000 elanikku või kes on juba ühinemises kokku leppinud ja kellel pärast ühinemist oleks vähemalt 5000 elanikku. Teisisõnu võib piisavalt haldussuutliku KOVü sundühendamine olla vajalik üksnes mõne teise KOVü piisava haldussuutlikkuse tagamiseks. Paramatult võib väiksema haldussuutlikkusega KOVü-ga sundühendamine tuua vähemalt esialgu kaasa languse parema KOVü haldussuutlikkuses. Ühegi KOVü elanikel ei ole subjektiivset õigust elada paremini kui teiste KOVü-de elanikud ning halvemas olukorras olijate aitamiseks on mõningane ühtlustamine vajalik ning isegi põhiseaduslikult nõutav (vt ka RKÜKo 16.03.2010 3-4-1-8-09, punkt 67). Kuna valdav osa haldussuutlikkuse ja seeläbi ka avalike teenuste kvaliteedi tõstmiseks vajalikke eeldusi on vähemal või rohkemal määral seotud elanike arvuga, siis on pealegi piisavalt alust prognoosida, et mõnes sundühendatavas KOVü-s võimalik esialgne langus asendub ikkagi pikemas perspektiivis kvaliteedi paranemisega. Sundühendamise põhiseaduspärasuse hindamise seisukohalt on määrav, kas VV-l on oluliste asjaolude kaalumise pinnalt piisav alus arvata, et üldjoones saab moodustuv KOVü mastaabiefekti tõttu hakkama ka nende esmatähtsate avalike teenuste kvaliteetse täitmisega, millega mõni sundühendamisel olev KOVü hakkama ei saaks.

22. Koeru vald väidab taotluses, et VV on ümber pööranud tõendamiskoormise. Sundühendamise põhjendamisel tuleb arvestada, et kui välja arvata ajalooline põhjendus, siis ülejäänud üheksa ETHS § 7 lg-s 5 loetletud asjaolu ja finantsvõimekus nõuavad Vabariigi Valitsuselt prognoosotsuste tegemist. Hindamine toimub tulevikku vaatavalt. Prognoosotsuste puhul peab haldusorgan lähtuma teaduslikult aktsepteeritavatest meetoditest (asjakohased määratlused, (arv)andmed jne), rajamaks otsus hoolikalt koostatud ja realistlikule prognoosile, milles tõenäosusi ja võimalikke tagajärgi on objektiivselt kaalutud. Vabariigi Valitsus peab rakendama uurimispõhimõtet (HMS § 6). Samas sõltuvad paljud neist aspektidest olulisel määral moodustamisel oleva KOVü organite otsustest. See ei saakski teisiti olla, sest vastasel juhul ei saaks rääkida KOV autonoomiast ja ülesannete täitmise kohalikele oludele kohaldamise võimalusest (EKOH art 4 lg 5). Seega on riigi poolt KOV ülesannete täitmisele standardite kehtestamise ja haldusreformi tulemuste juhtimise võimalused piiratud. VV saab sundühendamisega üksnes luua üldise raamistiku, mis peaks soodustama vastaval territooriumil haldussuutlikkuse tõusu. Seetõttu ei ole õige rääkida VV tõendamiskoormusest. Prognoosi ei saa VV tõendada, saab vaid vähem või rohkem veenvalt põhjendada. Pealegi ei ole põhjendamise koormus üksnes VV-l. HRS § 9 lg 9 p 2 kohaselt peab ka KOVü arvamus olema põhjendatud ning seadusandja suunise kohaselt tuleb VV-l hinnata, kas KOVü esitatud põhjendused on kaalukad. KOVü-l on enda vastuväidete veenva põhjendamise koormus. VV ei pea sellises olukorras põhjendama mitte sundühendatava KOVü haldussuutmatust, vaid kontrollima, kas esinevad mingid erakorralised asjaolud, mis tugevalt toetavad prognoosi, et väikesest rahvaarvust hoolimata on vastav KOVü siiski piisavalt haldussuutlik. Seega tuleb VV

prognoosotsuse põhiseaduspärasuse kontrollimisel piirduda küsimusega, kas sundühendamine on ilmselgelt põhjendamatu. Prognoosotsust saab pidada meelevaldseks siis, kui see ei põhine millelgi asjakohasel või põhineb peamiselt ilmselgelt ebaasjakohastel alustel.

23. Koeru vald väidab taotluses, et VV oleks pidanud Koeru valla Albu, Ambla, Imavere, Järva-Jaani, Kareda ja Koigi valdadega sundühendamise asemel kinnitama Koeru ja Rakke valla vabatahtliku ühinemise Piibe vallaks või vähemalt kaaluma seda sundühendamisel võimaliku alternatiivina. Sellega ei saa nõustuda. HRS § 1 lg 4 ja § 27 lg 1 kohaselt kohaldatakse aastatel 2016–2018 haldusreformi käigus ETHS sätteid, arvestades HRS-ist tulenevaid erisusi. Toimuva haldusreformi raames oli KOVü-de vabatahtliku ühinemise tähtaeg 01.01.2017 (HRS § 7 lg 4), mis on erisäte ETHS § 9 lõikes 2 sätestatud tähtaja suhtes (hiljemalt kuus kuud enne volikogu korraliste valimiste päeva). Seega tuleb nõustuda VV-ga, et seadus ei võimalda kinnitada Rakke valla ja Koeru valla vabatahtlikku ühinemist Piibe vallaks. Samal seisukohal on ka Tallinna Ringkonnakohus taotleja viidatud lahendis (TallRingKm 15.08.2017 3-17-1000 p 16). Sellega seoses tuleb selgelt ümber lükata ka Koeru valla taotluse väidet, et ringkonnakohus on samas lahendis selgitanud, et VV-l tuleb Koeru ja Rakke valla ühinemistaotlust kaaluda Koeru valla sundühendamise otsustamisel Albu, Ambla, Imavere, Järva-Jaani, Kareda ja Koigi valdadega. Sellist seisukohta viidatud kohtulahend ei sisalda – hoopis vastupidi, kohus on vastavat nõuet pidanud perspektiivituks (nõustudes varasema halduskohtu seisukohaga). Ringkonnakohus on samas kohtuasjas hilisemas (31.05.2017) määruses (p 11) osutanud tinglikult, et *kui* VV peab Koeru ja Rakke valdade vabatahtliku ühinemise taotluse menetlemist kooskõlas olevaks kehtiva õigusega, *siis saab* VV seda arvesse võtta Koeru valla sundühendamise otsustamisel Albu, Ambla, Imavere, Järva-Jaani, Kareda ja Koigi valdadega. Seega ei ole ringkonnakohus nõudnud VV-lt Koeru ja Rakke valla ühinemistaotluse kaalumist.

24. VV-lt ei saanud ka oodata ettepaneku tegemist Rakke valla ja Koeru valla omavaheliseks sundühendamiseks, sest Rakke vallal ja Koeru vallal oleks kokku ainult 3737 elanikku. HRS § 3 ning § 9 lõiget 2 tuleb omavahelises koostoimes tõlgendada nii, et VV pidi ettepaneku esitama selliselt, et potentsiaalselt moodustuks omavalitsusüksuse miinimumsuuruse kriteeriumit (vähemalt 5000 elanikku 01.01.2017 seisuga) täitev KOVü. VV võis küll ülekaalukatel põhjustel lõpuks siiski loobuda miinimumkriteeriumit täitva KOVü moodustamisest, kuid vähemalt ettepanek tuli VV-l teha miinimumkriteeriumist lähtuvalt. Kuna seadus ei võimalda VV-l ei Rakke valla ja Koeru valla vabatahtliku ühinemise kinnitamist ega neile ühinemiseks omapoolse ettepaneku tegemist, siis ei pidanud VV ka kaaluma Rakke valla ja Koeru valla sundühendamist võimaliku alternatiivina Koeru valla Albu, Ambla, Imavere, Järva-Jaani, Kareda ja Koigi valdadega sundühendamisele. Pealegi on VV alternatiivina kaalunud Koeru, Rakke ja Väike-Maarja valdade sundühendamist (selle tulemusel moodustuva KOVü elanike arv oleks 8223 elanikku).

25. Koeru vald väidab taotluses, et sundühendamismäärus on põhiseadusega vastuolus, sest selle seletuskirjast ei nähtu, et sundühendamisel oleks positiivne mõju kõigile ETHS § 7 lõikes 5 nimetatud asjaoludele. Sellega ei saa nõustuda. HRS § 9 lg 2 lause 3 kohaselt peab sundühendamisel mh olema „positiivne mõju, lähtudes ETHS § 7 lg-s 5 nimetatud asjaoludest“. Sellisest sõnastusest ei tulene, et sundühendamisel peab olema positiivne mõju tingimata korraka kõigile ETHS § 7 lõikes 5 nimetatud asjaoludele. Need asjaolud on vaid VV kaalutusotsuse langetamisel tähelepanu nõudvad aspektid. Järeldus positiivse mõju olemasolu või puudumise kohta moodustub nende (ja teiste oluliste) aspektide kaalumise summamana. Võib küll nõustuda, et sundühendamismääruse seletuskiri võinuks olla nende aspektide väljatoomisel põhjalikum (eriti finantsvõimekuse ja avalike teenuste osutamise taseme osas). Vastusena Koeru valla arvamuses viidatud 2017. a elanike liikumissuundade uuringu andmetele toetuvale vastuargumendile on VV

lihtsalt uuesti korranud juba ettepaneku seletuskirjas toodud väiteid. Teisisõnu ei ole VV sisuliselt käsitlenud ei Koeru valla vastuargumente VV poolt varasemate uuringute andmete kasutamisele ega valla esitatud uuemaid 2017. a andmeid. Samas ei saa niikuinii väita, et elanike praegustel liikumissuundadel tulevikus moodustatava KOVü elanike elutingimustele oluline mõju oleks – kui elanikud on seni õppinud, töötanud või teinud muid toiminguid väljaspool selle KOVü territooriumi, kus nad elavad, siis ei muutu nende elutingimused sellest iseenesest halvemaks, kui nad jätkavad nende toimingute tegemist väljaspool enda elukohajärgset KOVü-d ka peale sundühendamist.

26. HRS § 9 lg 2 lause 3 kohaselt peab sundühendamine mh olema vajalik ja otstarbekas omavalitsusüksuse miinimumsuuruse kriteeriumile mittevastava kohaliku omavalitsuse üksuse võimekuse tagamiseks (tulenevalt HRS § 1 lõikest 2 ja §-st 3). Koeru vald osutab taotluses vastuväitena sundühendamisele, et finantsvõimekust iseloomustav tulumaksulaekumine on Koeru vallal perioodil 2017. a suurem kui viiel vallal kuuest, kellega Koeru valda sundühendada kavatakse. See on küll iseenesest õige, kuid need vallad on eraldi võttes samuti vähemalt 5000 elaniku miinimumkriteeriumit mittetäitvad KOVü-d – nende omavahelise vabatahtliku ühinemise tulemusel moodustuv vald saaks juba Koeru vallast rohkem tulumaksu. Pealegi ei tulene Koeru valla mõningasest paremusest veel, et sundühendamine oleks HRS § 9 lg 2 lausega 3 vastuolus. Sundühendamise vajaduse ja otstarbekuse üle ei saa otsustada vaid mõne näitaja paremuse pinnalt. Näiteks sundühendamismääruse seletuskirjas selgitatud mastaabiefektid on siiski seotud otsesemalt elanike arvuga kui finantsvõimekusega (mis omakorda sõltub mh ka elanike arvust). Parema finantsvõimekuse võimaldab mastaabiefekti puudumist küll teataval määral kompenseerida, kuid kompenseerimisel on piirid ning kompenseerimine võib pealegi negatiivselt mõjutada haldusreformi üht eesmärki – kulude kokkuhoidu (HRS § 1 lg 2). Niisiis ei saa sundühendamise takistuseks olla see iseenesest, et miinimumkriteeriumit mittetäitev KOVü on mõne haldussuutlikkust iseloomustava näitaja poolest parem mõnest teisest KOVü-st, millega ta sundühendatakse.

27. Koeru vald väidab taotluses Loksa linna Kuusalu vallaga sundühendamata jätmise pinnalt, et Koeru valla sundühendamise otsus on meelevaldne, sest VV ei kohtle erinevaid omavalitsusüksusi võrdselt. Võib nõustuda, et Loksa linna iseloomustavaid olulisi näitajaid (eelkõige väike elanike arv ja nõrgad finantsnäitajad) arvestades võimaldab Loksa linna Kuusalu vallaga sundühendamata jätmise kahtluse alla seada VV järjekindluse kaalumise teostamisel. Loksa linna iseloomustavate näitajate ja seadusandja püstitatud eesmärkide võrdlemine tekitab kahtluse kaalutusõiguse võimalikust kuritarvitamisest poliitilistel põhjustel. Sellest problemaatilisest sundühendamata jätmisest iseenesest ei tulene aga, et teiste KOVü-de sundühendamised on põhiseadusega vastuolus. Sarnaselt on Riigikohus võrdsuspõhiõiguse kohaldamisel leidnud, et võrdse kohtlemise põhimõtte rikkumisega pole tegemist, kui haldusorgan ei korda isiku kasuks viga, mille ta on teinud mõne teise isiku puhul (RKHKo 06.05.2004 3-3-1-19-04 p 18).

28. Koeru vald väidab veel taotluses, et VV on ebaõigesti kohaldanud kohaliku omavalitsuse üksuste ühinemise soodustamise seaduse (KOÜS) § 4, mille kohaselt peab ühinemise tulemusel moodustunud KOVü tagama valla või linna elanikele avalike teenuste kättesaadavuse ja kvaliteedi vähemalt samal tasemel, mis oli enne KOVü-te ühinemist (lg 1) ning avalike teenuste osutamist korraldatakse kõikides asustusüksustes, kus enne ühinemist paiknesid valla- või linnavalitsused (lg 2). Taotleja väidab, et kuna KOÜS eesmärk on soodustada vabatahtlikku ühinemist, siis ei ole see seadus kohaldatav VV poolt algatatud sundühendamise korral. Iseenesest on õige, et KOÜS eesmärk on soodustada vabatahtlikku ühinemist. Vastavalt HRS § 1 lg 4 kohaldatakse aga KOÜS sätteid ka HRS-s sätestatud haldusterritoriaalse korralduse

muutmisele, arvestades HRS-st tulenevaid erisusi. HRS ei näe ette ühtegi erisust KOÜS § 4 nõuete suhtes ning ETHS § 14¹ lg 15 sätestab koguni sõnaselgelt, et KOÜS §-s 4 ja § 6 lõigetes 6–9 sätestatud kohaldatakse ka VV algatatud KOVü-de ühinemisel. Seega kohaldub KOÜS § 4 ka sundühendatavate KOVü-de suhtes.

29. Kokkuvõttes puudub alus pidada Koeru valla sundühendamist Albu, Ambla, Imavere, Järva-Jaani, Kareda ja Koigi valdadega ilmselgelt põhjendamatuks. Kuigi sundühendamismääruse puhul esineb mõningaid puudusi, ei ole need piisava kaaluga selleks, et pidada sundühendamist põhiseadusega vastuolus olevaks. Sundühendamismäärus on seega ka materiaalselt põhiseadusega kooskõlas.

Lugupidamisega

/allkirjastatud digitaalselt/

Ülle Madise

Liina Lust 693 8429; Liina.Lust@oiguskantsler.ee
Vallo Olle 693 8445; Vallo.Olle@oiguskantsler.ee
Angelika Sarapuu 693 8427; Angelika.Sarapuu@oiguskantsler.ee
Aigi Kivioja 693 8428; Aigi.Kivioja@oiguskantsler.ee